

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 7-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'lim boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,

ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 22.08.2024-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxonalar manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,

Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Ergasheva G.A. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy shakllanishida kompetensiyasining ahamiyati	3
Temurova G.X. Mehnat va predmetli amaliy ta'lim texnologiyasi fanining tarkibi, maqsad va vazifalari, metodlari va umumiy masalalari ..	7
Saydullayev Z.E. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	13
Eshpo'latova H.B. Ta'lim muassaslarida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ijtimoiy pedagogik zaruriyati	17
Nishonov A.T. Virtual texnologiyalar asosida bo'lajak informatika fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning metodik jihatlari	20
Kabulova S.E. Kouching texnologiyalari asosida bulajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni takomillashtirishning mazmuni	24
Мусаева Г.К. Понятие и значение в современной педагогике	28
Aripova Sh.A. Bo'lajak mutaxassislarining boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish pedagogik muammo sifatida	32
Rajabov A.X. Raqamli texnologiya asrida umumta'lim muassasalari o'quvchilarining axborotni saralash va foydalanishdagi jarayonni to'g'ri nazorat qila olish metodikasi	36
Shirmatova G.I. Metodologik ta'lim mutaxassislarining konstruktorlik kompetensiyalarini zamonaviy texnologiyalar vositasida takomillashtirish	41
Узоков Ш.З. Олий таълимда талабаларнинг интеллектуал компетенциясини шакллантириш имкониятлари	45
Шарипова Н.Ш. Проведение урока с pre-while post stage	50
Isabayeva A.Y. Tayanch adabiy kompetensiyalari tushunchasi va ularni shakllantirishning pedagogik mazmuni	54
Esanov U.D. Rus tilini o'qitishda xorijlik talabalarining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish usullarini tahlil qilish	57
Абдиева Ф.Ф. Мактабгача таълим ташкилоти директорларини жамона бошқаришда касбий сифатларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари	61
Xushnazarov F.R. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy madaniyatni shakllantirishda tizimli yondashuni takomillashtirish	66
Inamov D.D., Ibroximova G.S. Umumta'lim maktablarida musiqa darslari vositasida o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini shakllantirish ..	70
Хайтов Б.Ш. Проблемная технология обучения и эффективность в современном образовании	74
Islomova E.Y. Badiiy matnda presuppozitsiya	78
Yuldasheva D.M. Shimoliy va Janubiy Amerika tub aholisi tillari va ularning kelib chiqishi tarixi	82
Movlyankulova M.X. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbar xodimlarning kreativ faoliyat jarayonida foydalanadiga texnologiyalar ..	85
Raximov A.A. Manaviy-marifiy faoliyat prinsiplari o'kituvchi faoliyati da	89
Ibodova M.N. Akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishning integrativ texnologiyalari va metodik ta'minoti	97
Ulug'bekova G.J. Tibbiyot ta'limida anatomiya fanini o'qitishning ahamiyati	102
Xoshimov S.N. Talabalarining tadqiqotga jalb etilishini rivojlantirishning hozirgi tendentsiyalari va muammolari	106
Temirova O.M. Yuqori sinf o'quvchilarining psixo-pedagogik hususiyatlari va ma'naviy-axloqiy prinsiplar qat'iytlashuvining zaruriyati ..	110
Yuldasheva D.T. Mehnat tarbiyasi vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatini rivojlantirishning ahamiyati	114
Abidova N.Q. Daktil nutqining og'zaki va yozma nutq shakllari bilan munosabati	119
To'raqulova S.B. O'quvchilarning individual hususiyatlarini aniqlash: neyropedagogik diagnostika metodlari	124
Xusnuddinova Z.X. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda predmet tasavvuri va ko'ruv idrokining o'ziga xos hususiyatlari	129
Tulaganovna M.N. Xalq dostonlarida ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni va ma'muriy-hududiy bo'linishni ifodalovchi leksemalar	133

KO'RISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA PREDMET TASAVVURI VA KO'RUV IDROKINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

XUSNUDDINOVA ZULAYXO XAMIDULLAYEVNA
CHDPU Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda predmet tasavvuri, tasavvur jarayonlari va ko'ruv idrokining o'ziga xos xususiyatlari haqida yoritilgan.

Kalit so'z: tasavvur, me'yor, ong, predmet tasavvuri, funksiya, fragmentlilik, sxemalilik, verbalizm.

Ko'rishda nuqsoni bor bolalar dunyoni eshitish va teri-taktil sezgisi orqali anglashadi. Natijada, ular me'yorda ko'ruvchi bolalarga qaraganda dunyo haqida boshqacha tasavvurga ega bo'ladilar va tasavvur xususiyatlari boshqa sifat va tuzilishga ega. Masalan, ko'rishda nusoni bo'lgan bolalar predmetlarni tashqi ko'rinishlari bilan emas, balki ovozi bilan taniydilar. Shuning uchun bolalarning diqqatini turli xil tovushlarga qaratish juda muhimdir. Ko'rish o'tkirligining pasayishi nafaqat atrofdagi dunyoni bilish jarayonini cheklaydi, nutq, xotira, tasavurning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi. Ba'zida ko'rishda nusoni bo'lgan bolalar so'zlarni noto'g'ri tushunishadi, sababi ular so'zlarni haqiqiy predmetlar bilan bog'liqligini to'liq anglamaydilar.

Ko'rish va umumlashtirishni birlashtirgan holda, xotira tasvirlari hissiy aks ettirishning eng yuqori darajasi bo'lib, mavhum fikrlashga o'tish bosqichi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu (asosiy) va boshqa tasavvur xususiyatlari uning tuzilishini tashkil qiladi.

Insonlar ongida predmetlar haqidagi tasavvur, avvalam bor predmetlarning ma'lum bir sezgi a'zoga ta'siri natijasida uni idrok etish va shu predmetni visual tasvirini tasavvurda gavdalanishi. Shu bilan birga tasavvurda hosil bo'lgan tasvir umumlashtiriladi.

Tasavvur - bu ilgari insonning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatgan atrof-olam predmetlari va hodisalarning o'ziga xos

tasvirlarini ongda qayta yaratish (takroriy hosil qilish) jarayoni.

Tasavvur - bu predmetlar yoki hodisalarni oldindan idrok etish natijasida xotirada va tasavvurda ushlangan va ularning sezgi organlariga bevosita ta'siri bo'lmaganda miyada paydo bo'ladigan tasvirlar deb ta'rif beriladi. Ushbu ta'rif g'oyalarni shakllantirishda hislar va idroklarning rolini ta'kidlaydi.

Tasavvurlar idrok tasvirlariga qaraganda aks ettirishning yuqori bosqichidir, chunki ularda, I.M.Sechenovning so'zlariga ko'ra, "inson tasavvurida biladigan hamma narsani birlashtiradi". Bilish jarayonida tasavvur sezgi va idrokdan fikrlashga o'tish bosqichidir.

Ko'ruv, hissiy jihatdan, tasavvur bir vaqtning o'zida yuqori darajadagi umumlashtirish bilan tavsiflanadi.

A.V.Zaporojetsning fikricha, tasavvurlar tuzilishi analizatorlarning faoliyati tufayli mavjud tasavvurlar asosida shakllanadi. Predmetlar, obrazlar va voqealar tasvirlari sifatida tasvirlar xotira yoki tasavvur asosida paydo bo'ladi.

Tasavvurlarning fiziologik asosi turli xil stimullarning analizatorlariga ta'sir qilgandan keyin qolgan bosh miya yarimsharlari po'stlog'idagi iz hodisalaridir.

B.G.Ananyevning fikricha, izlarning hosil bo'lishi birinchi va ikkinchi signal tizimlarining o'zaro ta'siri natijasidir. Iz hodisalarning mavjudligi faqat idrok jarayonida hamda

analizator tizimlarining o'zaro ta'siri natijasida mumkin. Iz fiziologik faolligini shakllantirishda vosita va kinestetik analizatorlar va ularning po'stloqdagi bo'limlari muhim rol o'ynaydi.

V.P.Zinchenko, N.Y.Vergiles, I.V.Dubrovinaning fikricha, tasavvur taxminiy, sxematik bo'lishi mumkin. Ko'p marta, biron bir narsa bilan uchrashganda, tasvir aniqlanadi, umumiyroq bo'ladi, lekin har safar odam u bilan uchrashgan bo'lsa, darhol predmetni taniydi, chunki u bu g'oyani, predmetning "umumlashtirilgan tasvirini" eslaydi.

V.I.Lupandin, O.V.Surchinaning ta'kidlashicha, tasavvur: signal, tartibga solish va tartibga solish funksiyalarga ega.

Tasvirlarning signal funksiyasining mohiyati har bir alohida holatda nafaqat ilgari insonning sezgi organlariga ta'sir ko'rsatgan predmet tasvirini, balki u haqidagi turli xil ma'lumotlarni aks ettirishdan iborat bo'lib, keyinchalik aniq ta'sirlar ostida inson xatti-harakatlarini boshqaradigan signallar tizimiga aylandi.

Tasavvurning tartibga solish funksiyasi faoliyatning haqiqiy shartlarini hisobga olgan holda, ilgari bizning his-tuyg'ularimizga ta'sir qilgan predmet yoki hodisa to'g'risida kerakli ma'lumotlarni tanlashdan iborat. Tartibga solish funksiyasi tufayli g'oyalarning aniq tomonlari yangilanadi, ularning asosida vazifa eng katta muvaffaqiyat bilan hal qilinadi.

Tasavvurning tartiblash funksiyasi inson tanasining faoliyatini atrofdagi dunyo ta'sirini

aks ettirishning ma'lum parametrlariga yo'naltirishda namoyon bo'ladi.

Predmetli tasavvuridrokning asosiy vazifasi bo'lib, u idrokning barcha turlaridan olingan ma'lumotlarni kompleks birlashtirish orqali amalga oshiriladi. Bunday murakkab integral faoliyat predmetning barcha xususiyatlarining yig'indisida uning tasvirini yaratishga imkon beradi. Predmetlarning xususiyatlari tasvirlarda aks ettirish tasavvurning mazmuni deb ataladi.

Ko'rishda nusoni bo'lgan bolalarning tasavvur jarayonining o'ziga xos xususiyati ko'rish idrokining to'liq yoki qisman yo'qolishi yoki kamayishi tufayli ularning doirasining keskin torayishi hisoblanadi. Tasavvurning kamayishi qisman saqlanib qolgan analizatorlarning ishi tufayli qoplanadi, ya'ni eshituv idroki va teri-taktil sezgisi orqali kompensatsiyalanadi. Biroq, uni korreksiyalash mumkin emas, chunki atrof-olamdagi hodisalar va predmetlarni masofadan ko'rib idrok etish qobiliyatining buzilishi yoki umuman yo'qolishi ko'r va zaif ko'ruvchilar bir qator predmetlarni idrok eta olmaydi. Shu bilan birga, o'quv jarayonida modellar, maketlar, chizmalar va boshqalardan foydalanish orqali qisman qoplanishi mumkin. Ko'r va zaif ko'ruvchi insonlarning tasavvuri obrazli xotira va sifat jihatidan farq qiladi. Ko'rishda nusoni bo'lgan bolalarning tasavvur jarayonining o'ziga xos xususiyatlari - bu fragmentlilik, sxemalilik, umumlashtirishning past darajasi (umumiylik) va nutqiylik (verbalizm).

Verbalizm

- ma'nosiz so'z, ma'noni tushunmasdan so'zlardan foydalanish degan ma'nolarni anglatib, odatda verbal (og'zaki) ifoda shakli uning mazmuni va ma'nosidan ustunligini bildiradi

Ko'rishda nusoni bo'lgan bolalarda ushbu xususiyatlar ko'ruv analizatorning holatiga, asosan ko'rish o'tkirligi va ko'rish maydoniga, shuningdek bilim, tajriba, faoliyatning tabiati, ta'lim va tarbiya sharoitlari va boshqalar kabi bir qator omillarga qarab turli darajadagi ko'rish nuqsonlari bo'lgan odamlarda namoyon bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda sog'lom tengdoshlariga nisbatan predmet haqidagi tasavvuri fragmentliligi bilan ajralib turadi, bu predmet tasvirida ko'pincha muhim tafsilotlar yetishmayotganligida namoyon bo'ladi. Natijada, predmet haqidagi tasavvur (tasvir) to'liq emas va ba'zida ko'rsatilgan

pedmetga mos kelmaydi. Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarda tasavvurning fragmentliligi, chizish, loy ishi yoki modellashtirishda, shuningdek predmetlarni tanib olishda aniq namoyon bo'ladi. Ko'rishda nusoni bo'lgan shaxslar pedmet tasavvurida predmetlarning eng muhim qismlarini idroki buzilgan bo'ladi. Tasavvurning fragmentliligi bu predmet haqidagi yetarli sezgining yo'qligidandir. Ko'rishda nusoni bo'lgan bolalar tasavvurining fragmentliligi teri-taktitl yoki ko'ruv idrokning ketma-ketligiga asoslanadi. Idrokning ketma-ketligi va fragmentliligi asosan fikrlash faoliyati tufayli bartaraf etiladi.

Fragmentlilik

- lotincha fragmentum “parcha, qism, bo‘lak”, frangere-dan “sindirish, buzish, maydalash” ma‘nolarini anglatib, predmetning qismi, bo‘lagi degan ma‘noni bildiradi.

Sxemalilik teri-taktitl yoki ko'ruv idroki natijasida yuzaga keladi. Sxemalilik ayniqsa, predmetlarning muhim bo'lgan tomonlarini tasvirlashda aniq namoyon bo'ladi. Ko'rishda nusoni bo'lgan bolalar nafaqat bor tasavvurda balki, idrok paytida ham bir xil turdagi qushlar, don o'simliklari va boshqalar o'rtasidagi farqni aniqlay olmaydilar. Birinchi holda, ular faqat bosh, tanasi, qanotlari va ikki oyog'i borligini, ikkinchisida esa boshqoq va poyaning mavjudligini qayd etadilar. Eng xarakterli xususiyatlar: shakli, hajmi va boshqalar – orqa fonda qoladi, natijada xotirada tasvir u yoki bu predmetning qoloq ko'rinishida shakllanadi. Ular tasavvurining sxemaliligini yengib o'tish

mumkin. Buning uchun idrok etish jarayonini yo'naltirish va tashkil etish, kuzatishni rivojlantirish, tekshirish ko'nikmalarini shakllantirish kerak. Natijada, ko'rishda nusoni bo'lgan bolalar predmetli voqelikni to'liq va aniqroq aks ettira boshlaydilar. Predmetlarni umumlashtirish, tasodifiy xususiyatlaridan muhim xarakterli xususiyatlarni ajratib ko'rsatish, mavhumlashtirish jarayoni aks ettirishning to'liqligiga va hissiy, sensor tajribaga bog'liq. Predmetlarning muhim xususiyatlarini tasavvur etish sezgi tajribasining yetishmasligi oqibatida predmetlarni umumlashtirish kabi tasavvurlarning shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Sxemalilik

- tayyor sxemalar bilan o'ylashga moyillik bo'lib, ishning mohiyatiga xos bo'magan holda bayon etishni soddalashtirish.

